ACCIONS DINAMITZADORES AL PIRINEU 18es Trobades Culturals Pirinenques: 205-220 (2022)
Societat Andorrana de Ciències, Andorra
DOI: 10.2436/15.8060.28.23 ISBN: 978-99920-61-63-3

Una història de supervivència: l'any 1942 Paula i Henri se salven de l'horror nazi arribant a Les des de Luishon

María José Atienza i Averós, historiadora, Fondacion Museu Etnologic dera Val d'Aran

Joan-Ramon Gonzàlez i Pérez, arqueòleg, Associació Amics de la Seu Vella de Lleida

Introducció

Aquesta història que explicaré[1] a continuació sobre Paula i Henri la vaig començar a descobrir quan l'agost de 2018 vaig rebre una trucada telefònica d'Eric Mauer des d'Israel. Era el net d'una parella jueva que al 1942 passà clandestinament de la França de Vichy a Espanya a través dels Pirineus, va anar a parar a Les (Val d'Aran) i va passar un mes en un hotel del mateix poble anomenat Hotel Franco-Español (nom que ve de la seva situació a 5 Km de la frontera francesa), on segons les memòries de la seva protagonista Paula Zandmer-Cassen va salvar la vida gracies a l'habilitat i generositat de la patrona de l'hotel, Magdalena Duran Forcada. Eric Mauer volia reviure la travessa que havien fet els seus avis i conèixer l'Hotel Franco-Español on es van estar durant el mes de novembre de 1942. Sabien que l'hotel estava actualment tancat, però volien contactar amb algun descendent per poder-lo conèixer; especialment l'habitació on van romandre durant aquells

La família Mauer el 22 d'agost de 2018. D'esquerra a dreta: Eric, Daniella, Paula, Avi i Eden (Fot. E. Mauer)

dies. Per aquesta raó van enviar *e-mails* als hotels avui existents a la població de Les per tal d'obtenir un possible contacte. Van ser dos establiments, l'Hotel Joan Canejan i l'Hotel Talavart, els que van fer-me arribar els desitjos d'Eric i el permís per passar-li el meu telèfon. A partir d'aquí començàrem a tenir un engrescador contacte i el conseqüent interessant intercanvi d'informació que culminà amb el viatge que va fer la família Mauer (el mateix Eric, la seva dona Daniella i els seus dos fills, Eden i Avi) el juliol de 2021 al poble de Les. Aquesta història que contaré està basada en tot el que vaig conèixer a partir de les converses mantingudes amb Eric, així com tot el que vaig aprendre llegint el

Paula i Henri arriben a Madrid al desembre de 1942. Ella porta el barret que va dur en una bossa durant tota la travessa pel Pirineu (Fot. Arxiu Mauer)

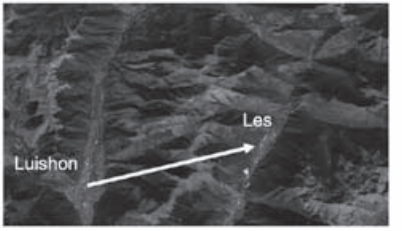

El llarg viatge de Paula i Henri des d'Amberes fins al Congo, del juny de 1942 fins al febrer de 1943

llibre *Mes mémoires de guerre*, que foren escrites per Paula el 1985 quan tenia 66 anys i publicades l'any 2014 a Israel quan en tenia 95.

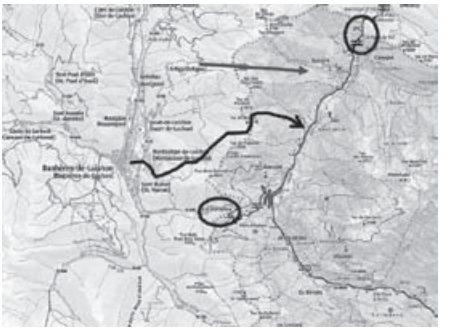

En els cercles els passos fronterers oficials pel Baish Aran. Dalt, Pònt de Rei. Baix, Eth Pòrtilhon. La via clandestina més habitual era des de l'Artiga cap a Bausen. Paula i Henri seguiren una ruta poc freqüentada, la del Còth de Bedurt

De Polònia a Bèlgica[2]

Paula Zandmer-Cassen va néixer a Varsòvia el 1919, estat on vivien en aquella època una tercera part dels jueus del mon, uns tres milions aproximadament. Quan tenia 7 anys, el 1926, la família (els pares, la germana i el germà) emigra a Bèlgica. Els alts impostos que havien de pagar els que tenien negocis com el seu pare, que posseïa una joieria, així com l'antisemitisme que des de feia anys es respirava a Polònia, els va portar a emigrar a Amberes, la important ciutat portuària belga on també residien un gran nombre de jueus. Potser la ciutat europea on més jueus vivien aleshores.

Paula es fa gran a Amberes, vivint una infància i adolescència normal i tranquil·la. Estudia estenografia. Quan tenia onze anys, a l'Exposició Universal de 1930 que es va fer a Amberes, coneixeria i quedaria impactada en veure el pavelló del Congo Belga, sense saber que una part de la seva vida quedaria irremeiablement unida a aquesta colònia belga.

Bèlgica i la Segona Guerra Mundial

En esclatar la Segona Guerra Mundial, Bèlgica es declara neutral i per tant es respira una certa tranquil·litat però la situació va canviar el maig de 1940, quan l'Alemanya de Hitler l'envaeix, juntament amb Holanda i Luxemburg, dies abans de fer-ho amb França.

Bèlgica, amb el rei Leopold III al capdavant, es rendeix després de 18 dies de lluita amb els nazis, del 10 al 28 de maig de 1940. Es forma un govern belga a l'exili de Londres; i al mateix temps la colònia africana del Congo es mantindrà fidel a aquell govern londinenc. Mentrestant, la mateixa Bèlgica sota l'ocupació nazi comença una etapa caracteritzada pel racionament, el mercat negre i la repressió, però sobretot la vida es tornarà molt més difícil per als jueus, perquè com en tots el països sota domini nazi les mesures antisemites comencen a aparèixer: els comerços jueus han de portar el cartell que els identifica com a jueus, la prohibició de tenir ràdios i l'obligació d'entregar les que tinguessin, toc de queda a partir de les 7 de la tarda, etc. Evidentment l'amenaça de castigar els que no complissin aquestes ordres quedava patent.

Primera fugida de la família de Paula i retorn a Amberes

A final de maig de 1940 la família de Paula decideix abandonar Bèlgica i marxar cap al

sud, cap a França, buscant un lloc més tranquil que encara no sabien amb seguretat quin podia ser. Aquesta seria la primera evasió que farien i encara que van aconseguir creuar la frontera i entrar a França; la situació es va tornar molt difícil per continuar el viatge cap al sud, a causa dels controls alemanys perquè en aquestes dies per la mateixa zona s'estava produint la batalla de Dunquerque, així que després de cinc dies de perills van decidir tornar a la mateixa Amberes.
L'Amberes ocupada pels nazis era una ciutat on la vida dels que eren jueus era cada dia més difícil, especialment a partir de l'any 1942, quan se'ls va exigir portar l'estrella groga com a distintiu jueu a canvi d'un tiquet de racionament. Paula no és conscient del tot de la situació: té 21 anys, molt preocupada per portar la roba conjuntada com a jove presumida que era; té feina i es relaciona amb joves de la seva edat, encara que tots son jueus, molts nascuts a Bèlgica. Això sí, les reunions normalment es fan en pisos dels pares. La música, els acudits i les xerrades són el seu entreteniment. En aquestes trobades amb amics, el mes de desembre de 1941 coneixerà el jove Henri Katzengold, nascut a Amberes el 1914, amb qui va iniciar una amistat que es va anar consolidant durant els cinc primers mesos del any 1942 fins a fer-se inseparables.
Ell era un enginyer electricista mecànic que va treballar un petit període a ATEA (Ateliers de Téléphone et Electricité Anversoise) i durant l'ocupació s'inicià com comerciant de rellotges. També s'havia destacat com a soldat valerós durant la campanya dels divuit dies del maig de 1942, malgrat la victòria nazi.

Segona fugida: principi de juny de 1942

A final de maig de 1942, Henri anuncià a Paula que té una convocatòria per presentar-se a la comandància més propera per anar a treballar a Alemanya, com els passava a molts joves, i no tant joves, dels països ocupats per Hitler. Davant d'aquesta imposició, Henri decideix fugir de Bèlgica i veient Paula trista li pregunta si el vol acompanyar, a la qual cosa Paula accedeix.
A partir d'aquest moment la seva relació es formalitza: les famílies es coneixen i es casaran el 5 de juny de 1942 religiosament en un pis.
Tot seguit preparen la segona fugida cap al sud, però el passador contractat no es presenta al punt acordat de la frontera amb França i tornen a Amberes. Aleshores aprofiten per casar-se de manera oficial a l'ajuntament i gràcies a uns amics de Henri aconseguiran accelerar el procés i fer-ho més de pressa del que era habitual. Tenien molta pressa per tornar a intentar fugir de Bèlgica. El fet de casar-se amb un belga, facilitarà posteriorment, com veurem, a Paula l'obtenció de la documentació que necessitarà per al viatge.
Cap a final de juny de 1942 contracten un altre passador. El seu objectiu és ara arribar a Niça, situada a la part de França no controlada directament per l'Alemanya nazi, on segons els seus contactes i les informacions que els arriben es viu amb relativa tranquil·litat i des d'on decidiran el seu destí final, possiblement a l'Amèrica Llatina.

Èxit de la tercera fugida de Bèlgica i arribada a Niça

Aquesta vegada aconsegueixen fugir de Bèlgica amb papers falsos i sotmesos a molts

perills, perquè els podien descobrir. El pretext era visitar parents malalts a França. Agafaran un tren que els portarà a París. Des d'allí i canviant d'estació, un altre els portarà cap a Bordèu (Bordeus),[3] on després en prendran un de nou cap a Niça, però abans de creuar la línia de demarcació que separava la França ocupada de la de Vichy (part meridional de França menys la franja occidental atlàntica), baixaran del tren per passar-la clandestinament a peu per por de ser descoberts, cosa que faran de nit amb més jueus i amb l'ajut de passadors.
El primer poble que es trobaren a la França no ocupada serà Marmanda i tot seguit van agafar el tren que els va portar a Niça. El passador els va aconsellar que, si per qualsevol raó eren descoberts, diguessin que havien passat per la part nord d'aquesta zona, situada molt a prop de la capital, Vichy. Segurament aquest estranya petició era per evitar el descobriment d'aquest pas clandestí, que devia ser molt utilitzat.

Niça: de juliol a octubre del 1942

A Niça, ciutat on es vivia amb relativa tranquil·litat dins d'un context d'una Europa en guerra, s'allotjaran a l'Hotel Escurial, un establiment que havia baixat de categoria, tot i estar a la costa blava, i on hi havia altres jueus que, com Paula i Henri, molts també d'Amberes, amagaven la seva identitat. L'estada a l'hotel no era del més convencional, ja que els àpats els preparava Paula a l'habitació, comprant ella mateixa els aliments en una situació de racionament i sense tenir molta experiència en aquesta matèria, mentre que Henri s'encarregava d'obtenir la documentació necessària per sortir de França, ja que es van assabentar, tot just arribar a Niça, pels seus contactes jueus, que era millor marxar-ne com més aviat millor.
Malgrat tot van estar-s'hi quatre mesos, no exempts de preocupacions, com quan es van assabentar que Raquel, germana de Paula, i el seu marit Albert, belga com Henri, havien estat detinguts a la zona no ocupada o de Vichy per la policia francesa en un tren que els portava també a Niça, per culpa del passador; o que també el pare de Paula havia estat cridat a treballar a Alemanya. I no sabien res de tots ells.
Poc després d'arribar a Niça també es van assabentar que Paula estava embarassada, la qual cosa en un principi no els va fer molta il·lusió a causa de les circumstàncies en què es trobaven, però que després van acceptar encantats. I va ser precisament aquest embaràs el que els salvaria d'un possible final tràgic quan estaven a Les, com després veurem.
Malgrat els molts enrenous i problemes que van tenir per obtenir la documentació que els permetés anar a l'Amèrica Llatina, al final van aconseguir un fals visat per anar a Veneçuela, encara que havien d'embarcar a Espanya, concretament a Bilbao. Però va ser impossible fer els passaports, imprescindible per a un visat vàlid, malgrat els molt intents i les moltes despeses.

Mònaco, passaport i barret: setembre del 1942

El desitjat passaport el van aconseguir viatjant a Mònaco, situat molt a prop de Niça, i gràcies al cònsol belga d'aquest petit país. El fet que Paula s'hagués casat civilment amb Henri a Amberes li donava facilitats per obtenir-lo, ja que se la considerava belga pel

seu matrimoni. Paula guardarà un bon record d'aquesta curta estada, ja que a més de solucionar parcialment el tema burocràtic que els amoïnava, gaudiran d'un bon dinar, com feia temps no feien, d'un passeig pels jardins del Casino i per alguns carrers, que amb els seus comerços de luxe tant impressionaren a Paula, fins al punt de comprar un simpàtic barret del qual es va encapritxar i del qual no es va voler desprendre ni en els moments més complicats del seu viatge, com ja veurem, per exemple durant la difícil travessa pels Pirineus.

De Niça a Luishon: final d'octubre del 1942

Marxen de Niça a Luishon (Luchon), una població francesa a pocs quilòmetres de la frontera d'Espanya, amb la intenció de poder passar a territori espanyol. Els passaports són correctes però els visats són falsos i per tant han de passar clandestinament. Es van allotjar en un alberg de Luishon, del qual no diu el nom en les seves memòries. Allí contactaran amb dos nebots de la patrona, que com a bons coneixedors dels camins de contraban, es prestaran a acompanyar-los a través de la muntanya fins a Espanya.

La població de Banhèras de Luishon era famosa pels seus banys i molt animada de turistes a l'estiu en circumstàncies normals; a final d'octubre i en el context històric que s'estava vivint, semblava molt trista, encara que el seu paisatge seguia sent preciós, segons Paula.

De Luishon a Les, la travessa pel Pirineu: final d'octubre del 1942

Una vegada acordat el preu de la travessa amb els dos passadors, surten de Luishon a primera hora del matí. Paula vestia amb sabates normals i roba de carrer. Portava el barret comprat a Mònaco en una bossa de mà. Ella mateixa pensa que era una mica infantil amb els 23 anys que tenia, però el pitjor era que estava embarassada de tres mesos i mig. Luishon està a 630 metres d'altitud i han de creuar les muntanyes que estan a prop dels 2.000 i tornar a baixar cap a l'Aran, que està al voltant dels 600. Per tant, han de superar un desnivell de 1.400 metres, amb sabates i roba de carrer i sense la preparació física adequada.

Al principi el desnivell és suau, però cada vegada va augmentant el pendent fins arribar al coll, o *còth*, de Bedurt de 1.990 metres d'altitud, que és per on segurament els guies van decidir passar i que marca la frontera amb Espanya.

Paula es cansa molt, especialment pel seu estat, i suplica que parin una mica, però no poden fer-ho ja que la vegetació cada vegada és més escassa i podrien ser vistos. A canvi rep l'ajut dels braços dels acompanyants, que li faran més lleugera la

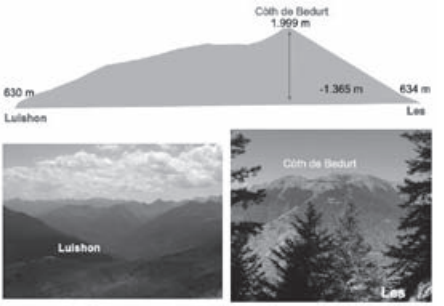

Luishon i Les són gairebé a la mateixa alçada, però entre mig està el Còth de Bedurt amb gairebé 2.000 metres. En total 1.365 metres de desnivell, però més suau per la banda gascona que per l'aranesa (Fot. J.R. González)

caminada. L'única parada que recorda és per menjar l'entrepà que els havia preparat la mestressa de l'hostal de Luishon, la qual cosa farien probablement al pas de muntanya tot just passada la línia fronterera. Ara comença la dura baixada, ja en territori espanyol i més concretament a la Val d'Aran, ja que el desnivell és molt més fort que per la banda francesa. La travessa durarà aproximadament 11 hores i Paula la recorda com a extenuant i com un miracle no haver perdut el bebè fent aquest trajecte.
Quan estan arribant al fons de la vall comença a fer-se de nit, llavors veuen les llums d'un poble que començaven a encendre's. És Les.
Els dos passadors els van aconsellar que els deixessin els diners i les joies que portaven, perquè les autoritats espanyoles els les podien prendre. Henri i Paula els van respondre que no portaven gaire cosa i que les poques joies que duien se les amagarien. Els guies van respectar la seva decisió (després s'assabentarien que molts robaven als clients i fins i tot els mataven per aconseguir-lo) i després de donar-los les últimes indicacions per arribar al poble de Les, els guies es van acomiadar i van desaparèixer.

L'atzarosa estada al poble de Les: novembre del 1942

L'arribada al poble de Les va ser o el 31 d'octubre o l'1 de novembre de 1942. La primera parada és a la duana, on els pregunten on són els segells que la duana francesa suposadament havia d'haver posat als seus passaports abans d'entrar a Espanya. Ells responen que no hi van trobar a ningú, la qual cosa incomoda bastant les autoritats espanyoles, que els volen fer tornar a la frontera perquè els posin el segell, però les dificultats de comprensió per la diferent llengua que parlen i que ja era de nit fa que els mateixos carabiners els portin a l'hotel que hi havia a prop, amb la ferma decisió de solucionar la qüestió el dia següent. Es tractava de l'Hotel Franco-Español. La propietària era Magdalena Durán Forcada, nascuda a Les l'any 1884, i vídua des de 1932 de David Medan, nascut a Arties l'any 1880. Tots dos havien creat i aixecat en 1913 aquest establiment, que se considera el primer de la Vall d'Aran de la seva categoria.
En arribar a l'hotel els nostres protagonistes es prenen un brou i se'n van a dormir. Al dia següent, custodiats per la pròpia policia espanyola tornen un altre cop a la duana. Paula recorda les discussions amb les autoritats duaneres, ells no entenen ben bé el que diuen, tampoc no gosen mostrar els visats perquè són falsos i al final, amb poques esperances d'arribar a un final bo per a ells, els tornen a l'hotel.
I és ara quan és produeix el *miracle* per a Paula. És llavors quan es produeix una decisiva conversa entre la propietària, Magdalena Duran, i la parella belga, que amagava evidentment el seu origen jueu (encara que per a tothom era coneguda la fugida de França cap a Espanya de jueus

L'Hotel Franco-Español de Les tal com era quan Paula i Henri estigueren allotjats en l'habitació marcada (Fot. Arxiu Atienza)

per la persecució nazi). Paula no recorda els detalls de la conversa; solament el més important, que Magdalena en veure-la embarassada i plorosa li va dir que faria el possible per ajudar-la. Li va dir que marxés a la seva habitació i que no sortís, que el metge del poble, Dr. Joan Navarro, li faria un certificat conforme no podia moure's en estar malalta i que per tant no podia viatjar ni la podien tornar a la frontera, com els responsables de la duana de Les volien i com estava passant a molts altres jueus que arribaven a la població.

Reconstrucció molt aproximada de com estaria l'habitació en la qual Paula va romandre gairebé tot el mes de novembre sense sortir (Fot. HGAComunicació)

Aquesta actuació els va salvar la vida. El certificat del metge, que era tota una autoritat al poble, juntament amb l'habilitat de la patrona, que no dubtava a regalar pollastres, dolços o el que fos a qui calgués per tal de tenir contentes les autoritats del moment.

El mes de novembre de 1942 Paula el va passar tancada a l'habitació del primer pis de l'hotel. Una habitació que dona al jardí i que està situada sobre una terrassa, on la gent hostatjada menjava o xerrava; fins i tot la gent del mateix poble també hi anava. Paula sentia veus i xivarri però no podia treure el cap per la finestra que donava a aquesta terrassa per por de ser vista, ja que a pocs metres i davant d'aquesta finestra hi havia aleshores la duana.

Aquell mes de novembre del 1942 va ser molt dur per a Paula, la jove de 22 anys que vivia moltes situacions noves. El cos de Paula experimentava canvis per la gestació; passava fred a l'habitació, era novembre en ple Pirineu, i per això es passava el dia al llit, on sentia més calor. A tot això cal afegir-hi que les comoditats de l'hotel no eren les d'ara, com per exemple a l'habitació, a més de no haver-hi calefacció, solament hi havia lavabo sense vàter. Els àpats se'ls pujaven i això ho feia la que ella creia que era la filla de la patrona de l'hotel, que aprofitava per fer-li companyia i xerrar amb ella, cosa que Paula agraïa molt. La recorda en les seves memòries com una jove d'uns vint anys i que parlava francès, com molta gent d'aquesta regió fronterera.

Tanmateix la incertesa i la por sempre estaven presents en la vida de Paula i Henri, però tot era millor que retornar a la frontera francesa, on a més des de l'11 de novembre de 1942 la situació havia empitjorat i les mesures a la frontera eren més estrictes, ara sota control dels mateixos alemanys.

El 2018 Paula em preguntà, a través d'Eric, què havia estat d'aquella jove de vint anys que li feia companyia aquell novembre del 1942, si havia tingut fills, si encara vivia, etc. Llavors és quan em vaig adonar que es tractava de la meva mare. Concretament, la jove era Maria Averós Duran, més coneguda familiarment com a *Marineta* o *Marinette*, i no era la filla de Magdalena Duran, sinó la neboda però a qui tractava com una autèntica filla i que vivia a l'hotel amb ella ja que els seus pares vivien com a refugiats en un poblet del sud de França (Ore) no molt lluny de la frontera, des del 1938, any en què les tropes franquistes ocuparen

la Val d'Aran. Es dona la circumstància que aquell mateix dia que arriba Paula a Les, l'1 de novembre, aquella jove acabava de complir els 21 anys,

Maria Averós segurament li va amagar que els seus pares vivien exiliats per prudència encara que sí que li va dir que part de la seva família vivia exiliada a França. La veritable i única filla de Magdalena Duran es deia Paquita Medan Duran, vivia a Barcelona en companyia del marit, Josep Maria Baiges, i tenia 33 anys quan van succeir aquests fets.

Aquesta descoberta va ser una gran sorpresa per a nosaltres perquè no ho sabíem, però tampoc ens va estranyar molt que la meva mare no ho hagués contat, ja que la meva mare, com molta gent de la mateixa època, no era molt generosa contant episodis que havien viscut durant els anys de la Guerra Civil espanyola i de la postguerra, com aquest relacionat amb els jueus i la Segona Guerra Mundial.

Magdalena Duran amb Maria Averós en el jardí de l'Hotel Franco-Español l'any 1938 (Fot. Arxiu Atienza)

Contat aquest episodi de la solitud de Paula a la seva habitació del primer pis de l'Hotel Franco-Español on va passar-hi quasi bé un mes, ella recordava perfectament com era aquella cambra, la seva situació i que des d'una de les finestres es veia perfectament la duana, el veritable malson per a ella. Contràriament, el marit, Henri, sortia pel poble de Les i anava fins i tot a missa, on se senyava amb aigua beneïda en entrar a l'església, fingint ser catòlic. Ell tenia la missió d'aconseguir la documentació necessària per poder sortir d'allí, és a dir els visats legals per poder circular per Espanya. Per això el més important per ell era contactar amb la cunyada Natalie, fugitiva com ells, però que ja era a Madrid esperant poder marxar cap a la Gran Bretanya. Henri la telefonava sovint des de Correus perquè el telèfon de l'hotel estava espatllat. Natalie era l'encarregada de pressionar el cònsol belga a Madrid per a l'obtenció dels visats de Paula i Henri. Però no era fàcil i la gestió s'allargava molt. La qual cosa enervava les autoritats duaneres de Les, que amenaçaven, tot i el certificat que havia fet el metge a Paula, de retornar-los a la frontera. Henri, davant de tanta pressió, va suggerir que els portessin al camp de concentració burgalès de Miranda de Ebro, on internaven els jueus que trobaven en llocs d'Espanya que no eren fronteres. Natalie assegurava a Henri que feia el que podia així com el Consolat de Madrid. La senyora Magdalena també col·laborava enviant regals a les autoritats frontereres.

A tot això cal afegir la por que les nevades comencen a ser freqüents a la Val d'Aran en aquella època de l'any i que podien tancar a partir de novembre temporalment l'únic pas cap a Lleida i la resta d'Espanya: el port de la Bonaigua, ja que el túnel no s'obriria fins al 1948. Si es tancava aquell pas muntanyenc, la Val d'Aran quedava aïllada durant uns mesos de la resta de Catalunya i d'Espanya.
Per un moment Paula s'imaginava aquesta situació d'aïllament i no volia ni pensar-hi, si a més en aquest temps naixia el fill o filla. Però el 26 de novembre arriben finalment els desitjats visats per poder transitar per Espanya. Estan de molta sort, perquè de moment tampoc no havia nevat i podrien passar cap a Madrid.
Paula, el 27 de novembre de 1942, com per encanteri, segons diu a les seves memòries, es posa bé i pot sortir a caminar per primer cop pel poble. Malgrat l'alegria d'haver rebut els visats Paula està una mica pessimista especialment per la manca de notícies de la seva família, i tot ho veu de color negre fins i tot el poble de Les, que descriu com pobre i primitiu i amb manca de comerços on comprar l'aixovar del seu futur bebè. És evident que anys després valorarà molt més el poble on va salvar la vida.
El dia 28 de novembre abandonen el poble de Les, on s'havien estat quasi un mes.

El Dr. Joan Navarro els anys quaranta del passat segle (Fot. Arxiu Atienza)

De Les a Lleida pel port de la Bonaigua: 28 de novembre del 1942
El 28 de novembre van agafar per fi l'autobús cap a Lleida, per després anar a Madrid. Passaran pel port de la Bonaigua, que afortunadament estava obert perquè no hi havia neu.
Passen la nit a Lleida, en un hotel del qual no recorda el nom, però el que sí recorda és que va passar molt fred, en part perquè tampoc no tenia gaire roba d'abric.
L'endemà van agafar un tren cap a Madrid. En el recorregut també va passar molt fred, tot i l'amabilitat d'un jove que li va deixar una peça de roba.

La joiosa estada a Madrid: desembre del 1942
Un cop arribats a Madrid tornen a tenir problemes amb les autoritats, que posen en dubte la seva documentació, però com sempre el Consolat belga els ajudarà, certificant-ne l'autenticitat i fins i tot els anima a dir que han canviat d'opinió i que ara volen anar al Congo Belga i no a Veneçuela. Henri acaba de ser mobilitzat por la Force Publique, nom de l'exèrcit belga al Congo Belga.
A Madrid s'hostatjaran a l'Hotel Mora, com altres evadits, alguns coneguts, com la seva cunyada Natalie, que els havia ajudat molt en la tramitació dels visats per transitar per Espanya. El fet de trobar-se amb vells coneguts i el fet de veure més queviures a les botigues i mercats, com no ho havia vist en els llocs anteriors, fa que Paula se senti

més contenta i segura, i recorda que va satisfer els seus desitjos visitant molt sovint una pastisseria, on menjaven deliciosos dolços amb crema xantillí.
A Madrid s'hi estaran tot el mes de desembre, mentre el Consolat preparava la documentació necessària per al nou destí i els bitllets que els portaran a la colònia belga agafant un vaixell a Lisboa.

Cap d'Any a Lisboa: de l'1 al 19 de gener del 1943

Entren a Portugal per Valencia de Alcántara, província de Càceres, per anar a Lisboa. De fet, el dia d'arribada van sortir a celebrar Cap d'Any i l'arribada de 1943, celebració que recorda molt divertida i alegre i com feia temps que no havien gaudit.
A Lisboa es van hostatjar a l'Hotel Braganza, on hi havia novament altres evadits com ells; alguns familiars, altres vells coneguts i també nous, amb els quals faran amistat.
En aquesta època s'estaven lliurant batalles decisives dins del context de la Segona Guerra Mundial, però Portugal, com Espanya, era un país neutral. Això, juntament amb les esperances posades en el nou destí, malgrat la preocupació latent per la incertesa de com seria i el desconeixement de la sort de molts dels seus familiars i amics, els donava una certa tranquil·litat i per això passen uns dies bastant feliços esperant el vaixell que els portarà al Congo Belga. El 19 de gener de 1943 embarquen en el *Lourenço Marques*, un vaixell portuguès que anava a Moçambic i que desembarcava pel camí els passatgers amb destinació al Congo Belga.

La llarga estada al Congo Belga: de l'11 de febrer del 1943 fins l'octubre del 1945

De l'estada al vaixell *Lourenço Marques* Paula guarda un bon record; la travessa fou bastant divertida, envoltada d'amics, i podia ser el més semblant, salvant les distàncies, a un creuer de vacances, ja que entre altres divertiments totes les nits tocava una orquestra i ballaven.
Després d'una travessa de 24 dies van arribar a destí l'11 de febrer del 1943. Desembarcaren a Banana, a la desembocadura del riu Congo. A partir d'aquí, el més habitual era pujar en llanxes pel riu fins a Matadi i des d'aquí en ferrocarril fins a Léopoldville, l'actual Kinshasa. Però per anar més ràpid decidiren agafar un taxi, però el camí estava molt malament i els cent quilòmetres de recorregut infernal varen provocar l'avançament del part, que es produí a Boma, abans d'arribar a Matadi. Per tant, el primer viatge per terra ferma africana no va anar gaire bé per al futur bebè de Paula, ja que va néixer el dia següent de l'arribada al Congo Belga, el dia 12 de febrer, dos mesos abans del previst. Malgrat les dificultats que va tenir per sobreviure, ho va aconseguir finalment, gràcies a les atencions que va rebre per part de molta de la gent allí resident i dels seus preocupats pares. El nouvingut serà una nena anomenada Janine, la futura mare d'Eric Mauer.
Ells es van estar en aquesta colònia belga fins a l'octubre del 1945, que és quan Henri va rebre l'autorització per retornar a Bèlgica. La guerra havia acabat definitivament l'1 de setembre.
Les experiències viscudes durant quasi tres anys per aquesta parella serien moltes i diverses, força excitants per allò que suposava el descobriment d'un món nou: el clima,

la vegetació, l'arquitectura, els costums i sobretot la gent. Però això és una altra història que ara aquí no pertoca.

La tornada a Bèlgica: del 1945 al 1986/2019

Paula i Henri, a partir de l'octubre de 1945, visqueren a Amberes. Henri va morir l'any 1986 i Paula, el gener de 2019, sabent que el seu net Eric, fill de Janine, havia contactat amb una descendent de l'Hotel Franco-Español de Les i que Eric amb la seva família, el juliol de 2021, reviurien la travessa dels seus avis a través dels Pirineus tot escapant de la barbàrie nazi i coneixerien l'hotel on va salvar la vida i l'habitació on va romandre quasi un mes sense sortir aquell mes novembre de l'any 1942.

Paula amb la seva filla Janine a Matadi l'any 1943, mesos després de la seva arribada al Congo Belga (Fot. Arxiu Mauer)

El viatge del net Eric: juliol del 2021

Finalment, el 20 de juliol de 2021, amb tots els PCR que calia anar fent per poder moure's pel món, vaig tenir el goig de conèixer l'Eric i la seva família. Fou una trobada força emotiva tant per a nosaltres com per a ells. Per mi era com tornar a viure el que havia llegit de Paula i de la relació que va tenir durant aquell mes de novembre del 1942 amb la meva mare. Per als Mauer, era la culminació d'un projecte: conèixer l'odissea que visqueren els seus padrins en aquella dura travessa pirinenca amb l'angoixa de la persecució nazi.

La primera jornada de la família Mauer fou per conèixer-nos físicament, amb la visita al vell hotel i especialment a l'habitació on Paula i Henri varen romandre, comprovant aquella vista que cada dia l'àvia d'Eric veia des de la finestra, amb la por de veure la propera presència de la duana i els carabiners que la guardaven, avui totalment desapareguda. Lògicament hagué també la visita obligada a la població, on vam veure la Garona, l'Haro i curiosament la respectuosa visita a la parròquia de Sant Joan, tot recordant el que Henri va fer per dissimular la seva fe jueva dins d'un poble plenament catòlic, com era la població de Les dels anys quaranta del segle passat.

L'arribada de la família Mauer a Les després de la dura travessa el 21 de juliol de 2021 (Fot. HGAComunicació)

L'endemà era un segon plat fort, tant per l'esforç físic com per l'emoció de seguir

aquelles passes que feia setanta-nou anys seguiren la parella jueva acompanyats dels dos passadors de Luishon. No estava especialment clar quina va ser la ruta seguida per Paula i Henri a través de la muntanya que separava França d'Espanya. El pas habitual, i que ells digueren haver fet a la policia espanyola, era pel Portilhon, però a més de ser més fàcil, els hauria portat directament cap a Bossòst, exactament igual que si haguessin pres algun altre dels colls propers, més enlairats i per tant més difícils, que hi ha carenejant cap al nord. L'altra opció, probablement la més freqüentada pels passatges clandestins, era creuar pels ports que donen directament a Bausen. Però com que la població a la qual arribaren no era ni Bossòst ni Bausen, ens va permetre pensar que el pas que empraren per entrar a Espanya fou el del Còth de Bedurt, de 1.999 m, i que dona directament a Les.

Eric Mauer parla amb l'alcalde Andreu Cortés a l'Ajuntament de Les el 22 de juliol de 2021 (Fot. HGAComunicació)

La placa a la porta de l'ajuntament de Les en record de totes les persones d'Aran que ajudaren els fugitius de la guerra (Fot. J. R. González)

La travessa del segle XXI fou feta per Eric i els seus dos fills, acompanyats pel segon del signants d'aquest treball i Hèctor González, fills dels dos autors d'aquest article, el qual a més va documentar amb imatges de dron el recorregut. Un guia professional, Arnaud Chinchon, ens acompanyà i facilità la dura marxa, tot i que la sortida a peu es va fer a una cota superior a la que farien Paula i Henri, ja que ells partiren des de Luishon i ara es va fer des del final d'una pista que ens portà a la cota 900 i que ens estalvià per tant uns sis-cents metres de pujada. L'arribada a la collada triada fou emocionant, però no feia preveure la duresa de la baixada, un fort pendent de més de mil metres i ara amb una calor esgotadora. Nosaltres empràrem nou hores a fer l'itinerari escurçat, amb roba i calçat adequat; cal pensar que el que farien els nostres protagonistes seria prop de les dotze hores amb roba i calçat de ciutat. No podíem deixar de pensar el que patiren, sobretot amb l'afegit de l'embaràs de Paula. Tanmateix també era present en les ments dels caminadors actuals el bonic barret que portava en una bossa... Com li devia d'agradar per no despendre-se'n en tota la marxa!

Al darrer tram de la caminada s'incorporà Daniella. L'arribada a Les fou ben agraïda, tant

per assolir l'objectiu previst com per sentir-nos recreadors d'un emotiu fet històric. La delegació aranesa de TV3, amb la periodista Jovita Ané i el seu càmera, va cobrir aquest darrer esdeveniment.

Finalment, el dia 22 l'alcalde, Andreu Cortés Labrid, va rebre les dues famílies a l'Ajuntament de Les, amb el testimoni de l'historiador Claudi Aventín. Cal recordar aquí que a la porta del consistori hi ha una placa que recorda l'ajuda de molts aranesos cap a aquelles persones que passaren el Pirineu fugint de l'horror de la guerra, acollint-los a les seves cases i així pogueren salvar les seves vides, com és el cas de Paula i Henri. Hi podem llegir una frase colpidora: "Es guèrres son tostemps un drama umanitari sonque solatjat pes gestes eroïcs". També hi ha un tòtem de la ruta del projecte *Perseguits i Salvats* de la Diputació de Lleida, dirigit per l'estudiós Josep Calvet, en què, entre d'altres dades, es recorda la importància que tingué l'Hotel Franco-Español en aquella tasca d'acolliment de molts d'aquells que s'ho jugaven tot passant clandestinament la frontera però amb l'esperança de trobar la desitjada seguretat.

Davant de l'ajuntament de Les hi ha també aquest tòtem de la ruta *Perseguits i Salvats* on s'explica la fugida a través del Pirineu de molts jueus i el paper d'acollida que tingué l'Hotel Franco-Español (Fot. J.R. González)

La història de Paula i Henri agrada força a tothom. Els mitjans se'n fan ressò. Una altra estudiosa belga que resideix a la Seu d'Urgell també la va voler explicar en una obra on conta la història de tres fugitius, una és la de Paula i son barret. Hi ha prevista l'elaboració d'un documental... I, com no! Avui estem contents que hagi tingut acollida en les 18es Trobades Culturals Pirinenques celebrades a Montanui.

Conclusió

Fins aquí la narració de l'emotiva història de Paula i Henri, que salvaren la vida gràcies a la intervenció de l'hotelera aranesa Magdalena Duran i del metge Navarro, també per l'existència d'una policia menys expeditiva que l'alemanya i amb l'afecte gairebé fraternal que Maria Averós va donar a la jove embarassada durant aquells dies de novembre que va restar enclaustrada a l'habitació de l'Hotel Franco-Español de Les. Però cal afegir-hi el retrobament amb el passat que gairebé vuitanta anys després el net de la parella

protagonista, Eric Mauer, i la seva família varen voler fer i en la qual participàrem il·lusionats, conscients de reviure un fet històric, modest però semblant al de tantes persones que visqueren una experiència semblant, la qual fou fonamental per als nostres estimats i recordats protagonistes.

La família Mauer, amb la signant d'aquest treball, en el balcó del vell hotel Franco-Español, prop de la finestra on romangueren Paula i Henri l'any 1942, durant la seva visita de juliol de 2021 (Fot. J. R. González)

Bibliografia

Atienza, M. J.; González, J. R. "Un hotel a la frontera: el Franco-Español de Les (Vall d'Aran)". *III Congrés Internacional d'Història dels Pirineus*. La Seu d'Urgell/Andorra. Juny de 2017. Centre d'Estudis Històrics i Polítics (CEHiP) i Institut d'Estudis Andorrans. Andorra, 2019, p. 459- 473.

Atienza Averós, Maria José "L'emotiva coneixença. La bonica història de Paula a Les (I)". *La Mañana*, Lleida, 31 de juliol de 2021 i *Segre,* Lleida, 1 d'agost de 2021.

Bassat, L.; Bielinski, F.; Calvet, J. ; Culla, J. B.; Forcano, M.; Rahola, P. Villatoro, V. *Perseguits i salvats. El Pirineu de Lleida: camins de llibertat i memòria del poble jueu.* Institut d'Estudis Ilerdencs. Lleida 2016.

Castellà, Judith "Recordar el passat per no estar condemnats a repetir la història". *La Mañana*, Lleida, 25 de juliol de 2021.

Cabello, M. "Una història per no oblidar mai", *Segre,* Lleida, 20 de juliol de 2021.

Cabello, M. "Recuperant el passat", *Segre,* Lleida, 21 de juliol de 2021.

Calvet, Josep; Castillo, David *Perseguits i salvats. No volien que existíssim*. Diputació de Lleida. Lleida 2018.

Chavarria, Maricel "L'evasió belga surt a la llum", *La Vanguardia*, Barcelona, 11 de juny de 2020.

De Vlam, Sarah *Passage Pyreeënen*. Vrijdag, Uitgeverij. Antwerpen -Amberes-, 2020.

García Jordán, Cristina María *Los judíos y España en el contexto de la Segunda Guerra Mundial*. Universidad de Cádiz. Cádiz 2021.

González Pérez, Joan-Ramon "La dura travessa. La bonica història de Paula a Les (i II)". *Segre,* Lleida, 1 d'agost de 2021 i *La Mañana*, Lleida, 2 d'agost de 2021.

Redacció "Les rep Eric Mauer, el nét dels dos jueus que van fugir dels nazis el 1942", *La Mañana*, Lleida, 23 de juliol de 2021.

Zandmer-Cassen, Paula *Mes mémoires de guerre*. Jérusalem 2014.

Webgrafia

http://cassen.weebly.com/
https://ca.wikipedia.org/
https://es.wikipedia.org/

Notes

1 - Hem volgut mantenir la redacció en primera persona per la implicació personal i emotiva que té aquesta història per a la primera persona dels signants d'aquest treball.

2 - El respecte per mantenir els topònims occitans en la forma original més que en la francesa ens obligava a fer-ho també en la resta de l'onomàstica, cosa que feia complicada la comprensió fàcil dels llocs, per la qual cosa hem optat en general per les formes catalanes: així Polònia en lloc de Polska; Bèlgica en lloc de België, Belgique, Belgien, en neerlandès, francès o alemany; Varsòvia en lloc de Warszawa; Amberes en lloc d' Antwerpen, etc.

3 - Ara sí que per la proximitat al país occità mantindrem la versió original i acompanyada de la més coneguda en francès.